

Реферат на тему: "Томас Гоббс"

Томас Гоббс

РЕФЕРАТ

на тему:

Томас Гоббс

Першим письменником, який із чистих початків природного права розвинув повне і систематичне вчення про державу, був англієць Томас Гоббс (Hobbes). Боротьба королів з парламентом в середині сімнадцятого століття викликала в Англії різноманітні політичні напрями, як в житті, так і в теорії. Гоббс виступав різким противником революції. Він хотів на непорушних основах природного закону ствердити права верховної влади проти бунтівних підданих. Першим його систематичним твором в цьому дусі був трактат "Про громадянина" ("De Cive"), який спочатку частково було видано в 1642 році, потім в повному обсязі — в 1646. Через деякий час в 1651 році Гоббс виклав своє вчення у більш об'ємистому творі "Левіафан або матерія, форма і влада держави" ("Leviathan or the Matter, Form and Power of Commonwealth").

Переходячи безпосередньо до "Левіафана", хочу проілюструвати основні методологічні погляди Гоббса, які стають засновками його політичної теорії.

Філософію Гоббс визначав, як набути правильним мисленням пізнання дій або явищ через розуміння їх причин, або, навпаки, причин через дані їх дії. Під правильним мисленням Гоббс розумів мислення математичне, яке відправляється від аксіом і встановлює закони шляхом дедукції або демонстрації. Проблему причинності розумів як знаходження причини поміркованої, як виведення математичного співвідношення між явищами за принципом *causa aequat effectum* (причина дорівнює дії). Об'єктом філософського пізнання є тіла, що мають матеріальну субстанцію. До поняття тіла зводиться все, що існує в світі. Нематеріальна субстанція представляє собою внутрішнє протиріччя. В світі немає духів. Весь світовий процес є рухом тіл, і так зване духовне життя людини зводиться до руху матеріальних частинок. Рух здійснюється з механічною необхідністю, і тому, будь яке теологічне пояснення явищ виключається. В основі пізнання лежить вплив тіл на наші органи чуття; він викликає в нас враження (світла, кольору, звуку), що залежать від об'єктивного руху, але не тотожні з ним і мають суб'єктивний характер. Всі ці враження залишають в нас сліди, які і складають пам'ять; завдяки пам'яті утворюється досвід, як сукупність одержаних вражень; завдяки досвіду, складається можливість в певній мірі передбачувати майбутнє по аналогії з минулим.

Практична діяльність людини підкорена повністю механічній необхідності. Дії людини викликані не вільною свободою, але тими відчуттями, які вони одержують від зовнішніх тіл. Ці відчуття зводяться до двоякого почуття: задоволення і незадоволення. Моторна їх дія така, що ми прагнемо отримати задоволення і уникнути незадоволення. Переважаюче стремління і визначає нас до дії з механічною необхідністю.

Протиставлення добра і зла співпадають з протиставленням приємного і неприємного, корисного і шкідливого. Всі етичні судження суб'єктивні і набувають об'єктивну обов'язковість лише в державі.

Політична теорія Гоббса побудована за тим же математичним, дедуктивним методом, що лежить в основі всієї його філософії. Відправною точкою для неї слугує означення індивідуальної природи людини; виведення з неї держави розкриває причину останньої і встановлює математичний закон політичного спілкування. Людина за своєю природою егоїстична і прагне виключно досягнення власної користі. Згідно цього будь-яка людина визнає себе в праві на все, чого може добитися силою, і не рахується з інтересами інших людей. Звідси — невідворотність безперервних зіштовхнень, і "війна всіх проти всіх", як природній стан людини. Однак, війна протирічить інстинкту самозбереження, і люди необхідно шукають миру. Мир можливий лише за умови самопоходження і обмеження природного права індивіда на все. Необхідно при цьому, щоб вказане обмеження було прийняте всіма і було дотримуване примусово. Те і інше може бути досягнуте не інакше, як шляхом погодження всіх і домовленого встановлення незалежної влади, що оберігає домовленість від порушення. Таке походження держави.

Стан всезагальної війни і протиборства — природній стан людського роду — відсутність громадянського суспільства, державної організації, державно-правового регулювання життя людей. В природному стані діє лише природне право, що дозволяє людині робити все, що завгодно і проти кого завгодно.

В такому стані знаходяться люди, коли над ними немає вищої влади. Пізнання всякої речі повинно починатися з вивчення її складових частин. Для пізнання держави потрібно роздивитися спочатку її як би в стані розмноження, тобто потрібно спочатку дослідити природу окремої людини і дізнатися, наскільки вона спроможна або неспроможна до створення держави, і як повинні поєднуватися люди, які хочуть об'єднатися у державу.

Якби ми могли уявити, що велика маса людей погоджується дотримуватися справедливості і інших природних законів за відсутності загальної влади, що тримає їх в страху, то ми на цій же підставі могли б уявити те саме стосовно всього людського роду, і тоді не існувало б, так і не було б ніякої необхідності в громадянському правлінні або державі, бо тоді існував би світ без підкорення.

Але люди не погоджуються. Вони:

- * безперервно змагаються між собою, домагаючись почоту і посад; внаслідок цього виникають заздрощі, ненависть, війни;

- * людині, самозадоволення якої полягає в порівнянні себе з іншими людьми, може подобатися лише те, що підносить його над іншими;

- * серед людей є багато таких, що вважають себе мудрішими і більш здібними у керуванні державними справами, ніж інші, і тому намагаються реформувати і оновлювати державний лад кожний по-своєму, чим вносять в державу розбрат і громадянську війну;

* людям притаманне мистецтво слова, за допомогою якого деякі люди вміють представити іншим людям добро злом, а зло добром і перебільшити або зменшити за своїм бажанням видимі розміри добра і зла, вносячи неспокій в душі людей і бентежачи їх мир;

* людина стає найбільш занепокоєною саме тоді, коли йому найкраще живеться, так як тоді вона любить показувати свою мудрість і контролювати дії тих, хто керують державою.

На закінчення Гоббс зауважує, що взагалі згода людей обумовлена чимось штучним.

Та Гоббс не лише ідеалізував природній стан людства, а, навпаки, підкреслював, що він заважає нормальному розвитку суспільного життя, відволікає сили і здібності людей від творчої діяльності. В природньому стані немає місця трудолюбству, бо нікому не гарантовані плоди його труда і навіть власна безпека. Звичайно, у людей в такому стані відсутній будь-який стимул для заняття землеробством і скотарством, для розвитку ремесел і торгівлі. Не можуть при таких умовах з'явитися науки і мистецтва. В суспільстві, де немає державної організації і управління, панують випадок і безправ'я, і життя людини одиноке, бідне, безпроглядне, тупе і короткочасне.

Ідея суспільного договору, за допомогою якого громадяни проголошують встановлення державної влади, надаючи їй право управління громадським життям, зосереджуючи в її руках всі сили і засоби, необхідні для підтримання миру і безпеки, була прогресивною ідеєю в умовах того часу. По-перше, ця ідея протистояла концепціям божественного походження держави. По-друге, вона була напрямлена проти теорій держави і права, які захищали і виправдовували прерогативи королівської влади і федеральних державців взагалі. По-третє, ідея суспільного договору, органічно пов'язана з більш загальною теорією природного права, згідно якої люди мають невід'ємні права від народження, як право на життя і особисту безпеку, мали ярко виражену демократичну спрямованість.

Таким чином, об'єднання людей в державу відбувається внаслідок взаємного страху, з метою самоохорони. Люди можуть підкорятися або тому, кого бояться, або тому, від кого чекають захисту проти ворогів. Перший спосіб веде свій початок від сили, що встановлюється людьми. Звідси два роди держав: природня і встановлена. Перша поділяється на батьківську, джерело якої лежить в батьківській владі, і на деспотичну, яка походить від війни.

Держава за Гоббсом — єдина особа, відповідальною за дії якої зробила саму себе шляхом договору між собою величезної кількості людей для того, щоб ця особа могла використовувати силу і засоби всіх їх так, як вважатиме за необхідне для їх миру і загального захисту.

В цьому визначенні слід звернути увагу на три моменти:

1) Держава є єдиною Особою. Це не означає, що на чолі держави повинна стояти обов'язково одна людина. Суверенна влада може належати зібранню людей. Але в обох випадках влада держави єдина і неподільна, вона зводить волю всіх громадян в одну

волю;

2) Люди, що створюють державу шляхом взаємної домовленості, не лише санкціонують всі її дії, а й визнають себе відповідальними за ці дії;

3) Верховна влада може використовувати сили і засоби підданих таким чином, як вирішить за необхідне для їх миру та захисту. При цьому верховна влада не несе ніякої відповідальності за свої дії перед підлеглими і не зобов'язана звітувати ці дії перед ними.

Мета держави — головним чином забезпечення безпеки. Кінцевою причиною, метою або намірами людей (які від природи люблять свободу і панування над іншими) при накладанні на себе пут (якими вони зв'язані, як ми бачимо, живучи в державі) є турбота про самозбереження і при цьому про більш сприятливе життя. Інакше кажучи, при встановленні держави люди керуються прагненнями позбавитися лихого стану війни, що є необхідним наслідком природних пристрастей людей там, де немає видимої влади, що тримає їх в страху і під загрозою покарання, що змушує їх виконувати домовленості і слідувати природнім законам (як справедливість, безпристрасність, скромність, милосердя і (взагалі) поведінка відносно інших така, як ми хотіли б, що ставилися до нас).

Щодо устрою верховної влади, то він може бути трояким: монархія, аристократія і демократія. До першого виду відносяться держави, в яких верховна влада належить одній людині. До другого — держави, в яких верховна влада належить зібранню, де будь-який громадянин має право голосу. Цей вид держав називається також народоправством. До третього виду відносяться держави, в яких державна влада належить зібранню, де право голосу мають не всі громадяни, а лише відома їх частина. Щодо інших традиційних форм правління, то Гоббс не вважає їх самостійними видами держави. Зміст термінів, як олігархія, тиранія, в тому, що в них вкладене осудження відповідних форм державного устрою. Ті, хто засуджують монархію, називають її тиранією. Ті, хто не задоволені аристократією, називають її олігархією. На тих же підставах люди, незадоволені демократією, характеризують її як анархію, що означає відсутність всякого правління. Але останнє просто неможливо, оскільки недержава не може бути видом держави. Немислиме і змішане правління, бо воно протиричить єдності верховної влади. Вважати за можливе розподіл влади є думкою анархічною.

Вирішення питання щодо того, якій формі держави віддавав перевагу Гоббс, пов'язане з деякими труднощами, оскільки сам Гоббс не давав на це питання однозначної відповіді і не дотримувався послідовно якоїсь однієї точки зору. Хоча Гоббс і віддає перевагу монархії перед іншими формами правління, він бачить в ній лише такий державний устрій, який з найбільшою повнотою відповідає його головному принципу — принципу абсолютної влади. Питання про форми, або види, держави він вважає детермінованим цим принципом і допускає можливість як аристократії, так і демократії, з тією необхідною умовою, щоб верховна влада в цих державах була настільки ж потужною, як і в монархії.

Верховна влада залишається тією ж, незалежно від того, кому вона належить, за

Гоббсом. Далі казав, що "влада, якщо лише вона достатньо досконала, щоб бути в змозі виказувати захист підданам, однакова в усіх її формах". Гоббс вів прибічником не стільки абсолютної монархії, скільки абсолютизму взагалі як такого. Монархія в його очах зручніша за інші типи держави, по-перше, тому, що повніше інших виражає ідею абсолютної влади, і, по-друге, тому, що була більш пригодною для здійснення тієї мети, в ім'я якої і створено державу, а саме встановленню миру і зберіганню безпеки народу.

Щоб утворилася загальна система, яка б могла захистити мир і договірне право, потрібно, щоб багато окремих воľ об'єдналися в одну загальну волю. Це можливо лише тоді, коли у всіх справах, які схилиються до загальної безпеки, кожний буде підкоряти свою волю волі однієї людини або одного зібрання, і коли ця остання воля буде визнана як воля всіх. Таким чином створюється штучна особа, яку ми називаємо державою.

Її найвища влада є необхідно абсолютною. Властитель зберігає неподільно печаткове право на все те, від чого інші відмовилися. Він може завжди використовувати воєнну владу, що тепер відібрано від інших. Натовп не має тепер ніякого права зброї. Володар же тепер має владу і над думками і вченнями, і може заборонити їх розповсюдження, якщо вони видаються небезпечними для загального миру. Він не повинен терпіти, щоб будь-хто (церква) під страхом вічних покарань забороняв робити те, що він наказував робити під страхом тимчасових покарань, бо подібне роздвоєння зруйнувало б єдність держави. Сам же він не підлягає ніякому покаранню і ніякими законами не зв'язаний. Його воля — воля держави, і держава не може зобов'язати себе перед самою собою.

Найвищий обов'язок властителя полягає у тому, щоб піклуватися про благоустрій народу. Але лише йому одному дозволено розрізняти, чого потребує народний благоустрій. Окремим же особам залишається лише підкорятися. Класична література греків і римлян тому діє шкідливо, що породжує опір і проповідує свободу, яка не сумісна з абсолютною владою.

Формально логічне поняття держави або, точніше, суверенітету перед абсолютною волею якого нічого не існує, не залишає ніякого місця самостійності церкви. Церква повністю зливається з державою. Сама держава є церквою, якщо її громадяни — християни. Лише в державі християни об'єднуються в одну особу, лише володар може встановлювати і здійснювати загальні права в справах віри, лише він один може засуджувати і звільняти. На землі не може бути двох окремих влад для одних і тих самих людей. Єдність держави веде за собою єдність церкви і єдність віри.

Прерогативи верховної влади розповсюджувались Гоббсом і на майнові відносини громадян. Держава і лише держава повинна встановлювати ті правила, які вказують кожній людині, якими благами вона може користуватися і які дії вчиняти з метою помноження цих благ. Держава стоїть на варті приватної власності громадян, да і саме існування власності цілком залежить від встановлення верховної влади, бо до цього в природньому стані, коли всі люди мали право на все, ні про яке володіння власністю не могло бути і мови.

Всякий державний організм може існувати лише в умовах громадянського миру. Смута є хворобою держави, а громадянська війна — її смертю. Як основні причини, що ведуть до розпаду, виділяються Гоббсом:

- 1) недостатність абсолютної влади;
- 2) брехливі вчення, що протирічать природі держави і сприяють її послабленню.

В усьому "Левіафані" Гоббс ніде не розглядає можливості впливу періодичних виборів для обуздання стремління зібрання пожертвувати суспільними інтересами заради приватних інтересів своїх членів.

Участь народу, згідно системі Гоббса, повністю вичерпується першим обранням монарха. Престолонаслідування повинне визначатися монархом, як це практикувалося в Римській імперії, коли йому не заважали бунти. Допускається, що монарх за звичай обере одного зі своїх дітей або найближчого родича, якщо він не має дітей, але вважається, що не повинно існувати таких законів, які заважали б йому зробити інший вибір.

Але піддані не залишалися без усякої свободи. Гоббс вважав, що свобода підданців цілком сумісна з необмеженою владою суверена, якщо під свободою розуміти не свободу від закону, а свободу робити те, що не вказане в домовленостях із владою. Йдеться про свободу купівлі і продажу майна, заключення торгових договорів, вибору місця проживання, способу життя, виховання дітей і т. д.¹ Таким чином, малися на увазі не політичні, громадянські свободи, а відносна свобода володіння приватною власністю, підприємництва.

Треба звернути увагу ще на один важливий аспект концепції свободи, розвинений Гоббсом, згідно якого піддані мають свободу захищати своє життя. Ця свобода виводиться з того, що існує невідчужене право кожної людини "рятувати себе від смерті, каліцтва і ув'язнення"². Тому в цілях самозахисту всі люди можуть чинити опір тим, хто посягає на їх життя або намагається позбавити їх найнеобхіднішого: їжі, питва, повітря.

Гоббс вважав за можливе і виправдане захист людиною свого життя навіть від тих, хто зазіхає на неї "на законних підставах", тобто за наказом верховної влади. Але з іншого боку, він доводив, що ніхто не має права чинити опір мечу держави в цілях захисту іншої людини (навіть якщо вона невинна).

Але Гоббс залишає можливість тим багатьом групам і прошаркам населення, які зі зброєю в руках виступили проти законної влади і брали участь в громадянській війні на боці парламенту. Якщо велика маса людей вчинила "неправильний опір державній владі", за що на кожного з них чекає смертна кара, то вони мають право об'єднатися "для взаємної допомоги і захисту"³. Їх попереднє порушення свого обов'язку було справді незаконним, але наступне застосування зброї з метою самозахисту не є новим незаконним актом.

З цієї ж точки зору вирішується Гоббсом питання про те, в яких випадках підлеглі звільняються від підкорення верховній владі. Оскільки головним призначенням верховної влади є захист громадян, то вони повинні підкорятися їй лише доти, доки

держава в змозі захищати своїх підлеглих. Коли ж верховна влада з тих чи інших причин перестає виконувати функцію миру і безпеки, то піддані звільняються від всяких обов'язків по відношенню до суверена. Це може статися в разі відречення суверена від влади, коли суверен сам стає чиймось підданим, а також тоді, коли той чи інший підданий зазнає полону, вигнання і т. д.⁴

Щодо царини міжнародних відносин, то вони, за Гоббсом, можуть бути лише відносинами суперництва і ворожнечі. Держави представляють собою величезні табори, що захищаються один від одного за допомогою зброї; вони перебувають в стані гладіаторів, що направляють зброю один на одного.

Виходить, держави перебувають у тому стані війни всіх проти всіх, в якому люди були до встановлення державної влади. І такий стан справ слід вважати природнім, оскільки вони не підкорені ніякій загальній владі і нестійкий мир між ними скоро порушується.

Левіафан — нездоланна і непримирна химера, перед якою все тріпоче, і під якою у Гоббса розуміється держава, знищує все, що наважується чинити йому опір.

Відриваючи державне вчення від історичного ґрунту і представляючи його як ряд логічних висновків з попереднього ряду засновків, Гоббс думав дати тверде наукове обґрунтування тій абсолютній монархії, від якої він очікував відновлення порядку в Англії, і який він поклонявся з запалом фанатика і разом з тим підтримував з холодним спокоєм геометра.

Бібліографія:

1. Гоббс// Новый энциклопедический словарь. — Спб. Брокгауз и Ефрон. — Т.13;
 2. Гоббс Т. Левіафан//Соч. в 2-х т. — М., 1965. — Т.2;
 3. Блунчли И.К. История общего государственного права и политики от 16 века по настоящее время. — Спб., 1874;
 4. Мееровский Б.В. Гоббс. — М., 1975;
 5. Рассел Б. История западной философии. — Нью-Йорк, 1981;
 6. Чичерин Б.Н. Политические мыслители древнего мира. — М., 1897.
- 1 Гоббс Т. Левіафан// Соч. в 2-х т. — М., 1965. —Т.2. — с. 234.
2 Там же. — с.166.
3 Там же. — с.240.
4 Там же. — с.242-244.